

TÁRSADALOM - MŰVELTSÉG - SZABADIDŐ

I.

Az emberiség fejlődése a huszadik században napirendre tűzte egy új társadalom megteremtését. Ez még akkor is igaz, ha a kapitalizmus képes volt az új körülményekhez alkalmazkodni és sok tekintetben változott formában fennmaradni. Azok az ellentmondások, amelyek a mai kapitalista társadalmon belül jelentkeznek, megerősítik a termelési mód és a termelési viszonyok közötti konfliktusok jelenlétét, s utalnak a viszonyok megváltoztatásának szükségességére.

A társadalmi fejlődésben a radikálisan újat a szocializmus hozta, amely azonban gazdaságilag elmaradott országokban győzött, s ilyen módon fejlett társadalmi viszonyok kerültek ellentétbe a gazdasági, technikai feltételekkel. Még a kedvezőtlen helyzetben is a termelési viszonyok megváltozása a gyors ütemű gazdasági előrehaladást tette lehetővé, és a kapitalista elosztásnál igazságosabb, arányosabb, demokratikusabb elosztást hozott.

Az extenzív fejlődés lehetőségeinek kimerülése után az intenzív szakasz kezdetén világossá vált azonban, hogy csak fejlettebb termeléssel lehet az egyre növekvő és differenciálódó igényeket kielégíteni, és ezzel együtt a szocialista célokat magasabb szinten megvalósítani. 1945 utáni fejlődésünkben nagy eredmény volt a társadalmi igazságtalanság felszámolása, az osztályok közötti gazdasági, jogi, kulturális különbségek mérséklése, az ipari és az agrárproletariátus nagy tömegeinek magasabb színvonalra emelése, mégha ez

nivellálást is hozott, és egyes rétegeknek az életszínvonalát csökkentette, életkörülményeit megnehezítette. Történelmi jóvátételről volt szó, amelyet, ismételnem kell most már Magyarország vonatkozásában is, hogy egy viszonylag elmaradt agrár-
ipari országban a második világháború nagy pusztításai után kellett végrehajtani. Ezt a történelmi változást jelentőségének megfelelően értékelnünk kell, mert ha ezt nem tesszük, hamis képet alakíthatunk ki magunknak a magyar társadalom gazdasági-társadalmi fejlődésének körülményeiről és lehetőségeiről is.

A nyomorúság megszüntetése, a nagy tömegek életszínvonalának emelése, a társadalmi különbségek megszüntetésére való törekvés - tehát ezek a pozitív célkitűzések - olyan gazdasági struktúra kialakítását és fenntartását kívánták meg, amely - ha úgy tetszik - az alapszükségletek kielégítését tűzte ki célul, de nem tudott megfelelni a tudományos-technikai haladás követelményeinek, a termelés minőségi fejlesztésének, és nem utolsó sorban a társadalom differenciálódó szükségleteinek. 1956 után a mezőgazdaság szocialista átalakítása már alkalmazkodott az intenzív gazdasági fejlődés támasztotta követelményekhez, de az egész gazdaságra nézve csak az 1968-ban bevezetett gazdasági mechanizmus reformja állította előtérbe az új fejlődés követelményeit. A terv- és piactudáskodás jobb összekapcsolásával, a gazdasági ösztönzők érvényesítésével, az üzemek nagyobb önállóságával, a központi és a helyi szervek közötti kapcsolat újszerű alakításával eredményeket értünk el - bár ezek korlátozottak.

Az új szükségletek szempontjából nemcsak a szűken vett gazdaságiakat kellett tekintetbe venni, hanem azt a változást is, amely a társadalmi struktúrában végbement, s amely azt eredményezte, hogy jelentősen csökkent a mezőgazdasági dolgozók száma, és ezzel együtt a parasztság súlya, nőtt az ipari munkások száma és a munkásosztály jelentősége, de

bővült a szolgáltatási szektor is, és nem kis mértékben emelkedett az értelmiség létszáma. Ez a társadalmi átalakulás az életszínvonal emelését sürgette, és differenciáltabb igényeket hozott felszínre a lakás, a közlekedés, az ételmezés és a ruházkodás, a szabadidő eltöltése, tehát általában az életmód szempontjából.

Az elmúlt másfél évtizedben a magyar gazdaságot nagy megrázkódtatások érték, részben külső okokból, a cserearányok romlása miatt, de részben belső okokból is, hisz az iparban nem tudtunk eleget tenni a korszerűsítés, a hatékonyság és az átállás követelményeinek. Az ország eladósodása miatt az elmúlt négy esztendőben visszafogottabbá vált a fejlődés és megtört az életszínvonal emelkedésének folyamata. Ez volt az ára annak, hogy fizetési kötelezettségeinknek eleget tehesünk és a további haladás feltételeit megteremtjük. Feladataink legfontosabbika most az, hogy az ipar modernizálódjék és hatékonyabban dolgozzék, s ehhez nemcsak a technológiai-technikai feltételeket, hanem a közgazdasági, szervezeti háttérrel is megteremtjük. Feladataink korszerűbb gazdaságirányítást követelnek. Legfőbb gondunk: hogyan lehetne erősíteni a vállalkozás iránti fogékonyságot, a megfelelő keveset és felelősséget.

Gazdasági életünkben a nagyobb mozgásra jellemző, az ún. második gazdaság kiterjedélyesedése, ahol a becslések szerint a dolgozók mintegy 70 százaléka végez kiegészítő tevékenységet, és ezzel kiegészítő jövedelemre is szert tesz. Örvendetes a kisvállalkozások és a jövedelemkiegészítő magánerős vállalkozások élénkülése. A bonyolultabb, a kulcsfeladat azonban a társadalmi termelés nagy szervezeteiben elérni a megfelelő versenyképességet, emelni a munkakultúrát.

A mezőgazdasági és az ipari dolgozók életszínvonalának közötti különbség lényegében megszűnt, falun az életkörülmények jelentősen javultak. A városokban élő ipari munkás-

ság egy része maga is részt vesz a második gazdaságban, egy része azonban a főfoglalkozásból igyekszik megélni. A becslések szerint az értelmiségieknek csak 20-25 százaléka végez - gyakran nem képzettségének megfelelő - jövedelemszerző munkát a kiegészítő gazdaságban, ami arra utal, hogy ennek a rétegnek a lehetőségei korlátozottak, helyzetük kedvezőtlenebb.

Manapság tanúi vagyunk tehát egy, a réginél aktívabb gazdasági tevékenységnek a lakosság nagy részénél, de annak is, hogy egyes rétegek kirekesztettnek érzik magukat azokból a lehetőségekből, amelyeket a második gazdaság biztosít. Sokaknál a főfoglalkozás iránti igényesség, az itt szerzett jövedelem háttérbe szorul, ami természetesen - legalábbis a kevésbé mechanizált vagy automatizált munkahelyeken - kedvezőtlenül hat a termelésre.

Ez a differenciáltság napjainkban megnehezíti a társadalmi áttekintést, és ezzel együtt a fejlődési tendenciák felmérését és megértését. Ha még ehhez hozzávesszük, hogy ebben a tagoltabb struktúrában a termelési-társadalmi fegyelem is meglazult, akkor megérthetjük, miért erősödött meg sokakban a szocializmus tartalmi jegyeivel kapcsolatos bizonytalanság érzete. Sajnos, iskolarendszerünket sem kerültek el az ebből fakadó nevelési gondok.

A szocializmus az ötvenes-hatvanas években a többség számára jelentette a társadalmi igazságosságot, az egyenlőségre való törekvést, a létbiztonságot, sőt a hatvanas évek elejétől másfél évtizedig a stabilitást és a válságok nélküli szakadatlan fejlődést. A szocialista értékrendszerhez régebben hozzátartozott a munka megbecsülése, a közéleti részvétel, a közösségért való tevékenység. Ezek az értékek azonban nem érvényesültek olyan mértékben, mint az előbb említettek, és éppen ezért soha sem beszélhettünk arról, hogy teljes összhang alakult volna ki a tartozik és a követel oldal között. Akik ma idealizálva beszélnek a múltról,

elfelejtik, hogy a negatív tudati-erkölcsi tényezők nem kis mértékben járultak hozzá ahhoz, hogy a gazdasági fejlődésben elmaradtunk, hiszen a teljesítmény, a munka minősége iránti megbecsülés és bérezés nem érvényesült akkor sem. Hiába hirdettük, hogy nálunk a munka becsület és dicsőség dolga, nagyon hamar kiderült, hogy kizárólag az erkölcsi ösztönzőkkel nem tudunk célt elérni. Azt is mondtuk, hogy tiéd az ország, magadnak építed, de bizony sokan nem érezték magukénak az országot és az építésben is csak immel-ámmal vettek részt. Nem helyes tehát idealizálni a múltat, de természetesen nem szabad azt tennünk a jelennel sem. Az említett gazdasági-társadalmi fejlődés most előtérbe állítja a kezdeményező-készséget, a vállalkozó kedvet, ami természetesen egyszerre hozhatja a magán- és a közérdek szolgálatát. A kérdés az, hogy kiknek adatik meg az a lehetőség, hogy kezdeményezzenek, vállalkozzanak, s e tekintetben szükséges-e figyelembe vennünk az egyes foglalkozások és rétegek közötti különbségeket. Kérdés az is, hogy a magán-, a csoport- és a közérdek között mennyire lehet összhangot kialakítani. Az ellentmondások nyilvánvalóak, s a válaszokat egyszerre kell keresnünk a gazdaság, a demokrácia fejlesztésében, a tudati-érték tényezők érvényesítésében.

1968 óta életünkben megnőtt a gazdasági tényezők jelentősége, és ezt helyesnek kell tartanunk, mert a fejlődés fő forrásáról van szó. Ugyanakkor nem szabad lebecsülni a tudati-erkölcsi mozgatókat sem. Hiszen nemcsak az a gond, hogy az emberek miként kereshetnek többet, hanem az is, hogy mire költsek pénzüket. A választás tudatosságot követel meg, tudni kell azt, hogy értéket vagy értéktelent választunk, mindenben, emberi kapcsolatokban, környezetben, kultúrában. Azokkal szemben, akik kizárólag a gazdasági fejlődéstől várják minden konfliktus megoldását, most már hosszú tapasztalat alapján mondhatjuk, hogy csak a gazdasági, a politikai és a tudati tényezők együttes hatásától lehet igazán ember-séges eredményt remélni.

Amikor tehát most a tudati tényezőkre fektetjük a hangsúlyt, ezt nem azért tesszük, mert nem ismerjük el az objektív feltételek megteremtésének szükségességét, sőt elsőbbségét, hanem azért, mert tartunk a fejlődés eltorzulásától. Itt nemcsak ideológiai kérdésekről van szó, mint amilyen a szocializmus vagy a fogyasztói társadalom hedonizmusának és privatizálásának hatása, hanem az elemi szükségletekhez kapcsolódó tudati tényezőkről. Mindennapi életünkben már most tapasztalunk olyan jelenségeket, amelyek a legelemibb erkölcsi értékeket vonják kétségbe, megrontják a munkahelyi közösséget, a családok, a gyermekek életét, és rosszat tesznek magával az egyénnel is. Van, aki tudatlanságból vagy hamis elképzelésekből kiindulva nem ismeri fel helyét a környező világban, nem tudja kifejteni képességeit, meghasonlott önmagával, vagy éppen túlzott önbizalommal kezeli le környezetét. A mindennapi erkölcs és magatartás lazulása és eldurvulása visszhangra talál az irodalomban és a művészetben is, amely a mindennapiságot, a kilátástalanságot és gyakran a kifejezési mód szempontjából a tragársággal köti össze. Gazdasági, társadalmi, tudati tényezők együttesen váltják ki ezeket a jelenségeket, s úgy vélem, ennek a komplexitásnak a jegyében érdemes beszélni arról a kérdéstről is, ami bennünket most foglalkoztat, hogy mi a kultúra helye a szocialista társadalom fejlődésének jelenlegi fázisában.

II.

Az elmúlt években sok vita folyt arról, hogy mi az összefüggés a kultúra és a gazdaság között. Azt hiszem, ma már konszenzus van a tekintetben, hogy gazdasági fejlődésünknek egyik motorja a művelt, képzett, felkészült ember. Az is nyilvánvaló, hogy az oktatás hozzá tud járulni a társadalmi mobilitás alakításához. Végül az egyes ember képességeinek kibontakoztatása és személyiségének kialakítása is elképzelhetetlen kultúra nélkül.

Az oktatásban ismertek a demokratizálás eredményei. Sokszor mondtuk, most is meg kell ismételni, hogy a művelődésben a mennyiségi eredményekkel sem lehetünk elégedettek, hiszen sokan nem végzik el az általános iskola nyolc osztályát sem. Még nagyobb gondok vannak a minőséggel. Az általános vagy akár a középiskolát végzettek tudásszintje meglehetősen alacsony. Gondok vannak a szakképzéssel, amely egyrészt túlspecializál, másrészt nem készít fel megfelelően a konkrét termelési feladatra. Most programunk van az oktatási teendőkre. A közoktatás fejlesztési programja célul tűzi ki az általános iskola megerősítését, középfokon az általános műveltség előtérbe állítását, a szakmai képzésben a szélesebb körű megalapozást, és ugyanakkor a gyakorlati képzésben az üzemekkel, a termelőegységekkel való szorosabb kapcsolatot. E célok megvalósítása gazdasági, szervezési feltételektől függ, de függ mindenek előtt a pedagógustól. Azok a viták, amelyek szinte szünet nélkül folynak az oktatásról, megelégszenek gyakran a negatívumok felsorolásával vagy az objektív nehézségek elmondásával, és szinte figyelmen kívül hagyják mindazokat az erőfeszítéseket, amelyeket pedagógusok és irányító szervek egyaránt folytattak az oktatás korszerűsítéséért és azokat az eredményeket, amelyeket mégis elértünk.

A világon mindenütt nagy ellentmondások vannak a társadalmi szükségletek és az oktatás között és az oktatáson belül. Sokhelyütt ezekre a konzervatív tagadás vagy permisszív kapkodás a válasz. Mi állíthatjuk, hogy minden következetlenség ellenére végülis egy hosszú reformfolyamatban sokat változtattunk és változtatunk az oktatáson, és igazodunk az új követelményekhez. Mindezzel nem akarom tagadni, hogy sok a tennivaló, ezeket sorolja fel a fejlesztési program.

Sokszor panaszoznak, hogy a társadalom nem becsüli eléggé a pedagógust. Az oktatás körüli egyoldalú viták szinte szünetelnek szülőknél és gyermekeknél, hogy ne bízzanak

az iskolában, ne bízzanak a pedagógusban. Azok, akik a nyílt kritikai szellemet reklamálják, s ezt egyoldalúan érvényesítik, gyakran elfelejtkeznek arról, hogy az oktatás egy intézményrendszerben folyik, amelynek átalakítása csak folyamatos lehet, s amelyben az emberi tényező különbözőképpen működik. Hogy világosabb legyen: a rendszernek van mércéje, amely a status quo fenntartásához való ragaszkodással függ össze, és vannak rossz pedagógusok is. De miért ne dicsérjük azt, ami és aki jó, miért ne erősítsük a jó iskola tekintélyét, különösen akkor, ha tudjuk, hogy a nemzetközi összehasonlításban a magyar iskola nem áll az utolsó helyen. A lényeg, hogy a korszerűsítési programot komolyan kell venni és az elvek tisztázása után gyakorlatias intézkedéseket kell tennünk megvalósítása érdekében. A társadalom és a kultúra közötti kapcsolatok alakulásának ez az egyik próbakövet.

Az iskolán kívüli művelődésben is közismerten jeles eredményeket értünk el. Nőtt a könyvolvasók száma, kiterjedtebb lett a zenehallgatás, bővült a vizuális kultúra ismerete, a múzeumok és kiállítások nagyobb arányú látogatottsága, a rádió és televízió ma már az ország minden településében szinte minden emberhez eljuttathatja az igazi kultúrát is. Széles rétegek érdeklődése azonban rendkívül szűk körű, és vannak olyan kulturális tevékenységek, amelyekben a részvétel csekély. A lakosság 30-40 százaléka nem olvas rendszeresen könyvet, a színházak vagy a koncertek látogatottsága stagnál, a mozilátogatás az utolsó húsz év alatt 50 százalékkal csökkent. Nyilvánvaló, hogy nem elsősorban az értelmiség igényeinek korlátoztságáról van szó. Igaz, hogy bizonyos átstrukturálódás ment végbe a kulturális értékelődésben is, ami azt jelenti, hogy különösen a környezetkultúra iránt nőtt meg az érdeklődés, tehát a lakás, az öltözködés, a közlekedés stb. kultúrája iránt. Ezt a változást a művelődéspolitikai nem vette eléggé tekintetbe, pedig az ilyen irányú fejlődést indokolnunk kell, mégha ismerjük is negatívumait. Közismert a hobbyk, sőt részben a második gazdasággal összefüggő szakmai ismeretek iránti igények

előtérbe kerülése. Megfigyelhető a szórakozás és ezen belül különösen a régi és az új fogyasztói kultúra termékei iránti kíváncsiság erősödése is. Legerőteljesebben ez az igény az ifjúságnál jelentkezik. Mindez arra figyelmeztet, hogy többet kell foglalkoznunk a kultúra befogadásának kérdésével, a megváltozott formákkal és tartalmakkal - és ezen belül is a szórakoztatással. És úgy hiszem, hogy az október elején sorra kerülő közművelődési konferencia egyik fő témája éppen ez lesz.

Az iskolán kívüli kultúra s ezen belül a tömegkultúra tartalmi problémái nem az ismeretközlésben jelentkeznek, hiszen e téren részben a tudomány és technika új vívmányai iránt, részben bizonyos, a szakmai, gyakorlati ismeretek iránt színvonalasan kielégíthető az érdeklődés. A szórakoztató művészet az, amely gondot okoz, éspedig azzal, hogy milyen értékeket, eszméket és életmintákat közvetít. Ez a művészet hat a társadalom egészére, az iskolába járó fiatalokra is, mindenekelőtt a tömegkommunikációs eszközökön, de a társas élet egyes formáin keresztül is. A problémát gyakran ideológiai szempontból vizsgáljuk, és természetesen ezt jogosan tesszük. De érdemes erkölcsi szinten is foglalkozni vele, főleg azért, mert a tömegkultúra eszményei nem kizárólag a nyugati fogyasztói divatok, avagy a szórakoztatóipari termékein keresztül terjednek, hanem erősítik ezeket a társadalmunkban meglévő jelenségek is. A munka lebecsülése, a könnyű pénzkeresés, az emberi kapcsolatok eldurvulása - és folytathatnám még a sort - nem kizárólag kulturális eredetűek, viszont a kultúrában is kell keresni az ellenszert a negatív jelenségekre.

A tudati tényezők fontosságára hívja fel a figyelmet az irodalom és a művészetek fejlődése is. Az utóbbi időkben szinte általános a negativizmus, tehát a társadalmilag és egyénileg erkölcstelen jelenségeknek passzív bemutatása. A realizmus XIX. századi változatában még azt lehetett mondani, hogy azért kell a társadalom bajait és az ember

gyengeségeit bemutatni, hogy ezzel ezek elkerülésére ösztönözzünk. Ma már lassanként oda jutunk el, hogy író és olvasó megáll annál a megállapításnál: "Ez van." Hogy ezen változtatni is lehet, ez már nem olyan nyilvánvaló.

Van a kulturális életben egy olyan vonulat is, amely kizárólag a politikát teszi felelőssé a negatív jelenségekért és az etikus magatartást a politikán kívül keresi. Az irodalom és a művészetek valamilyen módon mindig tükrözik a valóságot, mégha torzan is. Most sem mehetünk el érdektelenül amellett, hogy miért jelentkezik ilyen élesen a negativizmus, és ebben a politika és az erkölcs szembenállása, de a tehetlenség érzésére is keresnünk kell az okokat. Nem kétséges, hogy a gazdasági-társadalmi ellentmondások hozzájárulhatnak egy ilyen kép kialakításához. A kérdés az, hogy valamiféle fatalizmussal kell-e szemlélni a helyzetet, és nem kell-e objektív és szubjektív feltételek teremtésével változtatni rajtuk.

Az irodalom és a művészetek képesek leginkább élményszerűen képviselni a nagy humánus értékeket. Ugy gondolom, hogy ilyen szempontból nagy az éhség. A XX. század végének embere mindent tud arról, ami rossz vagy ami rossz lehet, mégis él és élni akar. Vajon nem jött-e el az ideje annak, hogy megpróbáljon választ is adni a kérdésre: miért érdemes élni ebben a korban? A tudati tényezők jelentőségének hangsúlyozása nem valami oktanul előrán cigált és az ideológusok által kitalált manőverezés, hanem ebből az alapvető kérdésfeltevésekből táplálkozik.

Ha tehát a kultúra helyét meg akarjuk határozni a mai társadalomban, akkor egyrészt azt kell hangsúlyozni, hogy korszerű általános és szakmai műveltségre van szükség, ha a nemzetközi versenyben fenn akarunk maradni, és ugyanakkor egy olyan értékrend erősítésére, amely az ember jó tulajdonságait fejleszti ki, korszerű világnézetet és magatartást alakít ki.

III.

A befogadás szempontjából külön kell foglalkozni a szabadidő kérdésével, amely az utóbbi időben vita tárgya lett tartama és tartalma szempontjából egyaránt. Elmondtuk, hogy a dolgozóknak mintegy 70 százaléka a második gazdaságban foglalkoztatott. A szociológiai felmérések azt bizonyítják, hogy a második gazdaságban folytatott munka legalább négy okból pozitív: elsősorban a jövedelem-kiegészítés szempontjából; de azért is, mert új ismeretek és tapasztalatok megszerzését teszi lehetővé, a kreativitás érzetét váltja ki, és végül, mert a család munkaképes tagjait közös munkára fogja.

Ezek jelentős pozitívumok, amelyeket véleményem szerint a szocialista fejlődés szempontjából sem szabad lebecsülni. Ugyanakkor az is tény, hogy a második gazdaság a hivatalosan megnövekedett szabadidő egy részét felhasználja. Azok a szabadidő-kutatások, amelyeknek eredményeit néhány évvel ezelőtt Andorka Rudolf foglalt össze azt bizonyítják, hogy még a tíz évvel ezelőtti helyzethez képest is romlott a szabadidő felhasználásának aránya a munka és egyéb tevékenységek szempontjából annak ellenére, hogy a főfoglalkozásban ténylegesen csökkent a munkára fordított idő.

Különösen érdekes az az összehasonlítás, amely adatait a Statisztikai Szemle 1984 júniusi számában közli, s amely azt mutatja, hogy Magyarországon a kereső munkára fordított idő a férfiaknál 6 óra, míg a finneké 4,25, a nőknél Magyarországon 3,5, Finnországban valamivel több mint 3. Hozzá kell tennem, hogy a ház körüli munkára fordított idő a magyar és a finn férfiaknál nagyjából ugyanaz, viszont a magyar nők többet dolgoznak otthon, mint a finnek /4,4 kontra 3,4/. Mindenesetre a felhasználható szabadidő férfiaknál nőknél is csaknem 1,2 órával több a finneké, mint a magyaroknál. Érdekes megjegyezni, hogy a finnek a nagyobb

szabadidőből többet fordítanak tanulásra, mint a magyarok. A televíziónézésben a magyarok állnak elől, mind a férfiaknál, mind a nőknél; a hobbynál, sőt a társadalmi szervezetekben való részvételben is a finnek vezetnek. Bármennyire különbözik a két társadalom, a vallási tevékenységben való részvételben alig van különbség. Könyvet a magyarok többet olvasnak, hetilapot és folyóiratot viszont a finnek. A finneknél gyakoribb a vendégeskedés, mint a magyaroknál.

E néhány adat felsorolása csak azt szolgálja, hogy felhívjuk a figyelmet a szabadidő felhasználásának alakulására, és nemcsak a második gazdaság szempontjából. Biztos, hogy a munkával töltött idő hosszúsága Magyarországon háttérbe szorít bizonyos kulturális tevékenységeket, de ez egyáltalán nem általános. Mint azt az összehasonlításból megállapíthatjuk, nem annyira a televíziónézés, a rádióhallgatás, a könyvolvasás szorul háttérbe, hanem sokkal inkább a tanulás. Másrészt a társasélet egyes megnyilvánulásai, így a társadalmi szervezetekben, egyesületekben való munka, általában a közösségi élet kötetlenebb formáiban való részvétel szenved tőle. Ezt azonban nem egyedül a munkaidő meghosszabbodásával kell magyaráznunk.

A kérdést tehát nem szabad leegyszerűsíteni, és nem lehet azt mondani, hogy a második gazdaság miatt minden körülmények között a szellemi kultúrával való foglalkozás kerül háttérbe. Más a helyzet, ha a rétegekülönbségeket is figyelembe vesszük. A finn és a magyar értelmiség között nincs különbség az olvasásra fordított napi átlagos idő tekintetében, viszont igen jelentős ez a különbség az ipari munkásoknál és a mezőgazdasági dolgozóknál a finnek javára, akik kétszer annyit olvasnak, mint a magyarok. Ez természetesen összefüggésben áll azzal is, hogy a második gazdaságban elsősorban a munkáskategóriák az érdekeltek, és hogy a kulturális szokások különbözőek. A jövőt illetően foglalkoznunk kell azzal, hogyan alakuljon a második gazdaság és a szabadidő viszonya. A kor követelményeiből kiindulva elsősorban

azt kell megnéznünk, hogy mit kell tenni az iskolán kívüli oktatásban, a szakmai ismeretek terjesztésében az előnyök és a hátrányok kihasználása szempontjából, a társas élet és ezzel együtt a közösségek életének formálása érdekében. Emellett nyilvánvalóan minden tevékenységben a funkció és a tartalom állhat a művelődéspolitikai érdeklődésének középpontjában.

A szabadidőt még egy szempontból kell vizsgálat tárgyává tenni, s ez az ötnapos tanítási hét. Tapasztalataink azt bizonyítják, hogy az ötnapos tanítási hét bevezetése nem feltétlenül vezetett a családi élet gazdagításához, a gyermekekkel való szülői foglalkozás megjavításához és a közös munkavégzéshez. Itt nem egyedül a szellemi kultúráról van szó, hanem arról, hogy a gyermek részt vegyen a kis közösség különböző tevékenységeiben, átvegye annak tapasztalatait, mindennapi kultúráját. Tavaly vizsgálatot folytattunk ebben a témakörben, s azt tapasztaltuk, hogy az iskolák és a közművelődési intézmények is nehezen birkóznak meg - különösen szombati napokon - a magukra maradt gyermekek gondjaival. Nem tudják biztosítani foglalkoztatásukat, szórakoztatásukat. Az elmúlt újabb esztendő tapasztalatait összefoglalóan nem vizsgáltuk, de a részletvizsgálatok azt mutatják, hogy a javulás nem kielégítő sem a család, sem az intézmények tevékenysége szempontjából. Ezt a kérdést kardinálisnak tartom az ifjúság nevelésében, éppen ezért szeretném külön is felhívni rá a figyelmet.

Végül a szabadidő, munkaidő, életmód összefüggéseiben az életminták, élettipusok témáját kívánom megemlíteni. Sok vita folyt arról, hogy milyen életformák és életvitelek vannak jelen Magyarországon, hogy a kutatásokból milyen következtetéseket lehet erre vonatkozóan levonni, illetve, hogy ezeket a kutatási eredményeket hogyan lehet felhasználni a gyakorlatban. Hadd emlékeztessenek arra, hogy a Művelődéskutató Intézet az életmódnak a kultúrával való kapcsolatát négy alaptípusban határozta meg: instabil, kompromisszumon

alapuló stabil, nyitott és un. emancipatív életmód. Lehet vitatkozni azon, hogy mennyire jók a kritériumok és mennyire jellemzők ezek az életmód-típusok, az azonban biztos, hogy az un. instabil életmód a családok jelentős részére jellemző. Ha a kompromisszumon alapuló stabil típust is tekintetbe vesszük, akkor azt kell mondanunk, hogy ez a kettő a domináns. Mindez konzervativizmusra, de bizonytalanságra és átmenetiségre is utal. Nyilvánvaló, hogy a nyitott vagy emancipatív életmód jobban fogadja be az újat, s ezzel együtt alkalmasabb arra, hogy a szocialista értékeket tegye magáévá.

Ha igaz az, hogy a gyermekkori szocializáció alapvető, akkor művelődéspolitikánkban állítsuk előtérbe ezt, annál is inkább, mert ehhez a feltételek és a lehetőségek ma rendelkezésre állnak, vagy megteremthetők. A globális stratégiáról ebben a kérdésben álljunk át egy korlátozottabb akcióprogram teljesítésére, s mindenekelőtt a gyermekeket és a fiatalokat vegyük tekintetbe, nemcsak azért, mert ez könnyebb, hanem azért is, mert így tudjuk nevelni a jövőt, tudunk felülkerekedni bizonyos ellentmondásokon, amelyek a felnőtt nemzedékhez kötődnek és tudunk a szocialista humánum szellemében ismereteket és értékeket terjeszteni; egy szóval: nevelni.